

**Міністерство культури і туризму України**  
**Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури**

**МАЙДАНЕЦЬ-БАРГИЛЕВИЧ Олена Леонідівна**

*Майд*

УДК 75.052 : 7.03 (477) "19"

**СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ МОНУМЕНТАЛЬНО-  
ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ  
(ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

Спеціальність 17.00.05 — образотворче мистецтво

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата мистецтвознавства

Ш103(4ук)

ЛННБ України ім.В.Стефаника



00761932 (S)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теоретичної історії образотворчого мистецтва і архітектури Міністерства культури і туризму України

**Науковий керівник:**

72/76

кандидат мистецтвознавства, доцент  
**Щербак Василь Артемович,**  
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, проблемна науково-дослідна лабораторія історії українського мистецтва і архітектури, старший науковий співробітник

**Офіційні опоненти:**

доктор мистецтвознавства, професор  
**Соколюк Людмила Данилівна,**  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв Міністерства освіти та науки України, кафедра історії та теорії мистецтва

кандидат мистецтвознавства  
**Роготченко Олексій Олексійович,**  
Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України, старший науковий співробітник

**Провідна установа:**

Львівська Національна академія мистецтв Міністерства освіти та науки України, кафедра історії та теорії мистецтва, м. Львів

Захист відбудеться "26" жовтня 2006 р. о 14<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 26.103.02 у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури за адресою: 04053, м. Київ, вул. Смирнова-Ласточкина, 20, тел. 272-14-26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (04053, м. Київ, вул. Смирнова-Ласточкина, 20).

Автореферат розісланий "8" серпня 2006 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат мистецтвознавства, доцент

М.В. Русьева

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Українське мистецтво першої третини ХХ ст. переживало цікавий і водночас складний період розвитку, який ще недостатньо досліджений з позицій сучасної мистецтвознавчої науки. Як відомо, за радянських часів не заохочувалося дослідження “формалістичних” течій, як і національних особливостей українського мистецтва радянської доби. Отже, сьогодні особливо актуальним є аналіз художнього процесу в Україні першої третини ХХ ст. в цілому та в окремих галузях мистецтва. Важливо сформулювати, зокрема, уявлення про загальний художній рівень українського монументально-декоративного мистецтва та всебічно висвітлити шляхи становлення його національної школи.

Монументально-декоративне мистецтво розвивалося у контексті тогочасного поступу світового і європейського образотворення. Його основні тенденції пов'язані з новими течіями і творчими індивідуальностями світового рівня. В Україні митцями-новаторами були Михайло Бойчук — у монументальному малярстві; Василь Кричевський — в архітектурі, Георгій Нарбут — у графіці; Олександр Богомазов, Олександра Екстер, Василь Єрмилов, Казимир Малевич, Анатолій Петрицький та інші — в авангардовому мистецтві.

Важливу роль у становленні національної мистецької школи в Україні відіграла заснована у грудні 1917 року Українська академія мистецтва і зокрема її провідні професори Михайло Бойчук і Василь Кричевський. Саме тому у дисертації досліджується педагогічний досвід цих видатних митців, що віддавали свої знання і сили формуванню нової творчої еліти України. Донині цей досвід лишається належно не вивченим мистецтвознавчою наукою.

Активну участь у розвитку монументально-декоративного мистецтва брали учні В. Кричевського, М. Бойчука, Л. Крамаренка — Оксана Павленко, Іван Падалка, Василь Седляр, Олександр Саєнко, Кирило Гвоздик, Сергій Колос, Микола Рокицький, Мануїл Шехтман та ін. У дисертації розглянуто виконані за їх участю розписи Луцьких казарм у Києві, комплексне оформлення селянського санаторію в Одесі на Хаджибеївському лимані і Червонозаводського театру у Харкові. Грунтовно висвітлюється творчість В. Кричевського, у тому числі художні особливості зведеного за його проектом будинку Полтавського губернського земства, насамперед вирішення митцем декоративного оздоблення інтер'єрів названого архітектурного об'єкта, а також оформлення за його проектом історичної секції ВУАН та інших інтер'єрів. Поглиблено розглядається творчо-педагогічна діяльність М. Бойчука — засновника національної школи монументального малярства.

Вперше послідовно й системно досліджується творчість О. Саєнка —

талановитого учня М. Бойчука і В. Кричевського, який не лише досконало опанував творчі та педагогічні настанови своїх учителів, а й став гідним представником національної монументально-декоративної школи у подальшому, створив самобутній, оригінальний стиль у мистецтві. Оскільки вітчизняними мистецтвознавцями донедавна системного вивчення творчості О. Саєнка не провадилось, у дисертації з'ясовується генеза його творчості, аналізуються стилістика і жанри творчого доробку, визначаються місце і роль митця у становленні й розвитку українського монументально-декоративного мистецтва.

Завдяки сучасним методам мистецтвознавчої науки та розширенню кола дослідницьких методик з'явилась можливість об'єктивно оцінити значення вагомих досягнень митців у царині українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст.

**Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.** Тема дисертації пов'язана з науковими планами кафедри теорії та історії мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, зокрема з програмою досліджень проблем образотворчого мистецтва ХХ ст. та підготовки наукових кадрів.

**Мета дослідження:** становлення національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні в першій третині ХХ ст. на прикладі творчо-педагогічної діяльності М. Бойчука, В. Кричевського та їх вихованця-послідовника О. Саєнка в контексті мистецького процесу зазначеного періоду.

**Для досягнення наукової мети було визначено такі завдання:**

— проаналізувати наявні літературні та архівні джерела з означеної проблеми;

— окреслити загальний стан розвитку українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст.;

— розглянути процес становлення національної школи монументально-декоративного мистецтва, зокрема в стінах Української академії мистецтва, окреслити її головні засади та орієнтацію;

— проаналізувати науково-педагогічні та творчо-методологічні системи професорів Академії М. Бойчука та В. Кричевського;

— дослідити ранній, найбільш плідний і досі маловідомий творчий доробок О. Саєнка як одного з найхарактерніших представників національної мистецької школи 1920-х років, послідовника творчо-педагогічних принципів М. Бойчука та В. Кричевського;

— ввести до науково-мистецтвознавчого обігу маловідомі або ще недосліджені твори тогочасних художників, інші нововідкриті мистецькі явища, факти.

**Об'єкт дослідження** — українське монументально-декоративне мистецтво

першої третини ХХ ст., маловідомі твори мистецтва та архітектури (інтер'єри, стінописи, окремі композиції, виконані в різних техніках).

**Предмет дослідження** — художні особливості творів монументально-декоративного мистецтва, синтез з архітектурою; основні напрямки цього виду мистецтва у першій третині ХХ ст.; творчо-педагогічна система підготовки кадрів національної школи монументально-декоративного мистецтва — М. Бойчук, В. Кричевський; мистецька спадщина О. Саєнка. Межі дослідження охоплюють територіальний простір Центральної та Лівобережної України.

**Методи дослідження.** Відповідно до поставлених завдань дисертанткою використовувалися методи: *аналізу* — для всебічного вивчення шляхів становлення та художньо-творчих засад національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні у першій третині ХХ ст.; *порівняльно-історичний* — при визначенні основних етапів становлення та розвитку української національної школи монументально-декоративного мистецтва; *синтезу* — при окресленні цілісної картини розвитку українського монументально-декоративного мистецтва у першій третині ХХ ст.; *системності* — при розгляді особливостей національної школи монументально-декоративного мистецтва як складової частини загальноукраїнського художнього процесу.

#### **Наукова новизна і теоретичне значення дослідження.**

##### **Дисертанткою вперше:**

— з позицій сучасної мистецтвознавчої науки висвітлено шляхи становлення та художні особливості національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні першої третини ХХ ст.;

— показана роль Української академії мистецтва у створенні національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні, зокрема висвітлена творчо-педагогічна діяльність професорів академії М. Бойчука і В. Кричевського як провідних засновників школи;

— у контексті становлення та розвитку українського монументально-декоративного мистецтва вперше всебічно проаналізовано творчість Олександра Саєнка — одного з найталановитіших учнів і послідовників М. Бойчука й В. Кричевського;

— визначено місце українського монументально-декоративного мистецтва у загальноєвропейській художній культурі;

— введено до наукового обігу нові архівні та музейні фондові матеріали, маловідомі твори, насамперед О. Саєнка, що перебувають у приватних збірках і, по суті, не досліджувались.

**Джерелознавча база дослідження.** Процес інноваційного розвитку монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст. відтворено на

основі аналізу відомих та віднайдених матеріалів, нових архівних документів та маловідомих творів, насамперед О. Саєнка, які перебувають у приватних збірках, фондах, архівах, а також статей, відгуків, анонсів періодичної преси першої третини ХХ ст., мемуарів сучасників, які практично не досліджувались в аспекті поставлених у дисертації завдань.

У загальнотеоретичному, мистецтвознавчому та культурологічному осмисленні проблем, порушених у дисертації, автор спиралася на концептуальні дослідження відомих українських та російських вчених, таких як: І. Врона, К. Сліпко-Москальців, С. Таранушенко, Ю. Белічко, Н. Велігоцька, Д. Горбачов, О. Лагутенко, В. Лебедева, Б. Лобановський, М. Криволапов, В. Рубан, О. Ріпко, Л. Соколюк, В. Толстой та мистецтвознавчі, філософські, культурологічні, історичні матеріали з книжкових фондів Національної парламентської бібліотеки України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Державної історичної бібліотеки України, Національного музею українського образотворчого мистецтва, Чернігівського художнього музею, Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського, Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури, Національної бібліотеки Канади (Торонто), а також документи з фондів Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, фотоматеріали з архівів художників та музеїв.

При дослідженні творчості О. Саєнка здійснено аналіз курсових і дипломних робіт (проекти оформлення інтер'єрів). Враховуючи той фактор, що переважна більшість оригіналів станкових, а особливо монументальних творів досліджуваного періоду не дійшла до нашого часу, аналіз проводився на основі фотознімків, репродукцій та підготовчих матеріалів (композиційних ескізів, начерків, картонів).

**Практичне значення результатів дослідження.** Матеріали можуть бути використані при розробці курсів лекцій з теорії та історії українського образотворчого мистецтва, на академічних заняттях у відповідних мистецьких навчальних закладах. Результати дослідження та ілюстративний матеріал можуть знайти застосування під час написання історії українського мистецтва ХХ століття, монографій про художників, у науковій та педагогічній діяльності мистецтвознавців, наукових працівників художніх музеїв. Ілюстративний матеріал може бути творчо використаний художниками сучасного монументально-декоративного мистецтва, а також студентами навчальних мистецьких закладів.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення і висновки дисертаційного дослідження оприлюднені у вигляді доповідей та повідомлень на конференціях: науково-практичній конференції "Сучасні проблеми теорії та історії мистецтва" (Львівський державний інститут прикладного та

декоративного мистецтва, 1996); Міжнародній науково-практичній конференції “Український килим: генеза, іконографія, стилістика” (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, 1998); третій науково-практичній конференції “Рушник: символ, образ, знак” (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, Кролевецький районний краєзнавчий музей, 2004); науково-практичній конференції викладачів і студентів (Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, 2006). Окрім цього, авторка дисертації взяла участь у розробці тематико-експозиційного проекту Художньо-меморіального музею “Садиба народного художника України Олександра Саєнка” у м. Борзна Чернігівської області (1995—1996); підготовці програми урочистостей з нагоди 100-ї річниці від дня народження О. Саєнка, що відзначалась за рішенням і участю ЮНЕСКО в 1999 році; розробці наукової концепції ювілейних ретроспективних виставок творів О. Саєнка у Києві, Каневі, Чернігові (1999).

**Публікації.** Основний зміст дисертації опубліковано у 9 друкованих працях, серед яких три наукові статті за останніми вимогами у виданнях, зареєстрованих ВАК України, тобто фахових.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань). Обсяг дисертаційної роботи — 192 с., у тому числі основний текст — 173 с. Додаток становить окремий блок і включає перелік ілюстрацій та самі ілюстрації (81 найменування).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, визначаються об’єкт, предмет наукового аналізу, основна мета і завдання, охарактеризовано методи дослідження, розкриваються наукова новизна і практичне значення отриманих результатів, подається інформація щодо апробації результатів дослідження.

У **першому розділі “Стан наукового дослідження проблеми”** висвітлюються концептуальні підходи щодо аналізу основних напрямків українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст. та творчості М. Бойчука, В. Кричевського, О. Саєнка у контексті становлення національної мистецької школи в означеній галузі образотворення.

Розглянуто дослідження 1920—1930-х років, присвячені особливостям розвитку українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ століття (І. Врона, П. Горбенко, Ф. Ернст, К. Сліпко-Москальців, С. Таранушенко, Є. Холостенко), які досі мають певне значення як з

історичного, так і з науково-мистецтвознавчого погляду, оскільки є своєрідними візрцями високого аналітизму.

Науковому відтворенню особливостей становлення українського монументально-декоративного мистецтва у першій третині ХХ ст. сприяють також публікації, присвячені мистецтву цього періоду, що з'явилися переважно в останні десятиліття (Ю. Белічко, Д. Горбачов, М. Криволапов, О. Лагутенко, В. Лебедева, Б. Лобановський, О. Ріпко, В. Рубан-Кравченко, Н. Сасенко, Л. Соколюк, О. Федорук). Щоправда, дослідники подають, як правило, загальні характеристики тогочасних мистецьких явищ та окреслюють творчість тодішніх художників як типових представників часу.

Мистецтвознавці називають 1920—1930-ті роки періодом становлення і розвитку монументально-декоративного мистецтва, пов'язуючи це явище зі зміною суспільного життя, коли художники отримали можливість утверджувати індивідуальну манеру образотворення. Науковці справедливо виокремлюють два магістральні напрямки у розвиткові образотворчого мистецтва в Україні: орієнтацію на зразки світового мистецтва і національну традицію (Д. Горбачов, О. Найден, Г. Скляренко), вбачають історичну роль монументально-декоративного мистецтва у створенні новітніх форм, що відповідали часові і відтворювали епоху.

Історіографічний аналіз літературно-архівних джерел, що стосуються українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст., засвідчив неповноту висвітлення проблеми формування мистецьких шкіл та осередків, ролі митців у цьому процесі, діяльності організаційних структур та художніх угруповань.

Творчо-педагогічна діяльність М. Бойчука і В. Кричевського як засновників національної школи монументально-декоративного мистецтва отримала певне наукове осмислення у відповідних публікаціях. А творчість О. Саєнка висвітлювалася переважно на сторінках періодичних видань, причому оцінка творів мала в основному інформаційний характер. Окремі публікації 1960—1970-х років, присвячені творчості О. Саєнка, стосуються повоєнного періоду. І лише з 1980-х років стали з'являтися друковані матеріали, у яких згадуються окремі твори митця 20—30-х років. В публікаціях останніх десяти—п'ятнадцяти років приділяється увага всьому творчому доробку митця, осмисленню його мистецької позиції (Н. Велігоцька, Т. Кара-Васильєва, В. Личковах, О. Найден, Н. Саєнко, Г. Скляренко, Л. Соколюк, О. Федорук).

Однак досі бракує наукових публікацій, у яких розглядалися би витoki формування стилю Саєнка-художника, його роль у становленні та розвиткові монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст., мистецької школи М. Бойчука і В. Кричевського, його творчий доробок як художника

монументально-декоративного мистецтва.

У другому розділі **“Основні тенденції розвитку українського мистецтва у першій третині ХХ ст.”** доведено, що перша третина ХХ ст., особливо 20-ті роки, була періодом відродження національного мистецтва у контексті тогочасного поступу світового і європейського образотворення.

Дисертанткою досліджено в історичному аспекті тенденції, характерні особливості розвитку монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст. Показано наявність різних напрямків і течій та вплив їх на мистецьку позицію митців і формування їхнього світогляду. Виявлено визначні творчі індивідуальності, які мали вирішальний вплив на розвиток монументально-декоративного мистецтва.

В українській художній культурі поступово формувалась концепція національного стилю. Одним з перших викристалізував ідею національного стилю в архітектурі, спираючись на традиції народного будівництва і декоративного та народного мистецтва, Василь Кричевський. По-своєму шукав шляхи до створення сучасного стилю українського малярства Михайло Бойчук.

На початку століття водночас з формуванням національного стилю та поширенням стилю модерн виникали авангардові течії — кубізм, неопримітивізм, супрематизм, експресіонізм, кубофутуризм та ін. Незважаючи на те, що українські художники авангардового спрямування орієнтувалися на тодішнє західноєвропейське мистецтво, у їх творах відчутні потяг до монументальної форми, декоративності кольору, що своїм корінням сягає глибин українського народного мистецтва. Лаконізм мови, любов до яскравих фарб, свіжість і безпосередність світовідчуття, традиційні канони — основні ознаки пластичної мови, до якої прагнули митці того часу. У Львові набув поширення стиль АртДеко, який виявився у декоративних видах мистецтва, в оформленні інтер'єрів, що передбачало використання інтер'єрних тканин, килимів, гаптування тощо.

Для періоду 1920-х років характерною була тенденція монументалізації станкової картини. Це стосувалося, зокрема, творчості таких художників, як Л. Крамаренко, Ф. Кричевський, А. Петрицький, О. Сиротенко, В. Седляр, І. Падалка. Виразні ознаки їхніх полотен — монументалізація образу, композиційна статичність, національна традиційність колориту.

Знаковою подією у художньому житті України стало створення у грудні 1917 року Української академії мистецтва (УАМ). Саме в стінах УАМ відбулося становлення системи художньої освіти професорів В. Кричевського та М. Бойчука, педагогічні засади яких були спільними у перші роки існування академії.

Впровадження ідеї монументальної пропаганди, за якою мистецтво мало

орієнтуватись на маси і творитись не однією людиною, а колективом, зумовило появу масових агітаційно-пропагандистських видів образотворчого мистецтва, таких як плакат, сатира, журнальна та книжкова графіка, монументальне мистецтво, оформлення міст до свят, агітпоїздів, вагонів-клубів, масові театралізовані дійства тощо. Зміни відбувалися і в ділянці театрального-декораційного мистецтва й були пов'язані з іменами В. Меллера, А. Петрицького, О. Екстер, О. Хвостенка-Хвостова.

У 20-х роках ХХ ст. виникають різні мистецькі угруповання, серед яких АХЧУ, АРМУ, ОСМУ, ОММУ та ін. У дисертації подано аналіз позицій означених угруповань, між якими відбувалась часом гостра боротьба, дебатовалися питання про шляхи розвитку національної мистецької школи. У 1925 році в Київському художньому інституті була прийнята нова навчально-виробнича орієнтація, запроваджувався курс формально-технічних дисциплін (фортех).

Своєрідним підведенням підсумків розвитку українського мистецтва в нових умовах стала ювілейна виставка “10 років Жовтня”, яка відкрилася у Харкові 1927 року. Твори, представлені на цій виставці, продемонстрували широку палітру напрямків, стилів, видів і жанрів творчості, окремих особистостей.

У зв'язку із загостренням суперечок між угрупованнями, втратою класичних мистецьких орієнтирів 1932 року була прийнята постанова ЦК ВКП(б) “Про перебудову літературно-художніх організацій”, якою починався новий період в історії українського образотворчого мистецтва, у тому числі монументально-декоративного.

Наявність різних інноваційних мистецьких угруповань і водночас формування та розвиток національних традицій, зміна образно-стильових орієнтацій, пошуки національного стилю з тяжінням до монументальності та декоративності, підкресленої формальної виразності — такими були тенденції в галузі образотворення першої третини ХХ століття.

У третьому розділі “Становлення української школи монументально-декоративного мистецтва. Методологічні засади творчо-педагогічної діяльності Михайла Бойчука і Василя Кричевського” висвітлюється становлення школи М. Бойчука і В. Кричевського в стінах Української академії мистецтва, науково-педагогічні та творчо-методологічні засади, втілення творчих настанов у розписах архітектурних об'єктів (М. Бойчук), в оформленні інтер'єрів (В. Кричевський).

Розглядається українське монументально-декоративне мистецтво, яке отримало після проголошення 1917 року Української Народної Республіки можливості для вільного розвитку й об'єктивного відтворення дійсності.

Досліджено форми творчості в новому суспільстві (монументальні розписи того часу, агітаційно-масове та побутове мистецтво).

З'ясовано, що визначальна роль у творенні мистецтва, підготовці високопрофесійних кадрів нової доби належить Українській академії мистецтва. Заснування академії стало головною передумовою організації системи художньої освіти в Україні, їй належало гуртувати провідні мистецькі сили, готувати нові покоління художників, здатних продовжувати національні мистецькі традиції.

1917 року Радою академії було затверджено професорів М. Бойчука та В. Кричевського керівниками індивідуальних майстерень. Аналіз навчально-педагогічних методик професорів академії свідчить про різноплановість підходів до проблем викладання основ мистецтва.

Особливість методики М. Бойчука полягала у зверненні до класичної спадщини мистецтва Єгипту, Ассирії, Візантії, раннього Ренесансу, старослов'янської ікони, народного українського мистецтва з урахуванням найновіших досягнень європейського мистецтва. Доведено, що М. Бойчук утверджував український стиль у монументальному мистецтві, національну тему та форму в образотворчості. Професор рекомендував своїм учням не копіювати, а детально аналізувати зразки, знаходити у творах минулого типові для них закономірності, закони побудови, характер ритму. Вивчаючи закони побудови композиційних схем, студенти з часом набували уміння, навичок, діставали належні знання і розуміння мистецької спадщини. Згодом їхня творчість набувала індивідуального характеру. Взнявши за основу візантійське цехове об'єднання, професор віддавав перевагу колективній творчості перед індивідуальною, вважав колективну форму співзвучною часові.

Одним з основних постулатів творчого методу М. Бойчука була ідея синтетизму. Для себе і для своїх учнів він обрав тип митця-універсала, народженого ХХ століттям. Тенденція до універсалізму ставала однією з характерних ознак часу. Великого значення М. Бойчук надавав вивченню природи різних матеріалів, оволодінню технічними засобами, технологіями художнього виробництва. Професор був для учнів колегою і співавтором, прикладом відданого служіння мистецтву, що допомогло йому за короткий час виховати високопрофесійних художників.

Система художньої освіти у майстерні М. Бойчука базувалася на аналізові пам'яток, оволодінні основними законами і засобами образотворчого мистецтва, вивченні традицій українського народного малярства, акцентувалася увага на ролі лінії, її мелодиці, пластичній вишуканості.

Значним мистецьким явищем, втіленням педагогічних настанов М. Бойчука стали розписи Луцьких казарм, де мовою символів та алегорій були виражені актуальні суспільні ідеї. При цьому розписи Луцьких казарм були

близькими до творів українського мистецтва (парсуни, стародруків, фресок). Для пластичної мови розписів властиві використання у композиціях зворотної перспективи, гумористичних сюжетів, що притаманно українському народному мистецтву. Застосовувалися чисті фарби, які дещо пом'якшувалися матовою фактурою штукатурки. Незважаючи на канонічність форм композиційних схем, зміст творів був цілком новим, гостро агітаційним. У розписах Луцьких казарм розрізняються кілька оригінальних художніх манер, творчих індивідуальних почерків молодих майстрів. І хоча розписи казарм не збереглися, вони увійшли в історію українського мистецтва як звернення до нової тематики, як приклад новаторського підходу до мистецтва стінопису.

У дисертації розглянуто також розписи, виконані 1928 року групою М. Бойчука у селянському санаторії ім. ВУЦВК в Одесі на Хаджибеївському лимані, де представлено українське село 1920-х років. Робота в цілому була кроком уперед для всієї групи авторів, хоча окремі сцени у розписах були потрактовані дещо схематично.

Творчий метод М. Бойчука був експериментом на шляху формування мистецтва нового часу, зверненням до високих традицій класики, встановленням зв'язків з мистецтвом минулого, насамперед — з мистецтвом національним.

Ідею національного стилю в архітектурі активно впроваджував Василь Кричевський. Це знайшло особливо яскравий вияв у зведеному за його проектом будинку Полтавського губернського земства (1903—1907) та інших спорудах. Велике значення при оформленні будівлі митець надавав орнаментові, у якому вбачав чистоту логічної структури, здатність виражати універсальні реалії через символи, знакові системи, пластичні узагальнення.

Педагогічний метод В. Кричевського був зорієнтований на дослідження народного орнаменту в різних регіонах України та його творчу інтерпретацію й збагачення новими компонентами. Керуючи майстернею оформлення інтер'єрів, професор винахідливо вирішував проблеми естетично організованого середовища. Він зумів надати національного звучання раціоналізмові архітектурних форм, ввівши, наприклад, до інтер'єру історичної секції Всеукраїнської академії наук (ВУАН) у Києві (1928) інкрустовані соломною монументально-декоративні панно Олександра Саснка. Педагогічні настанови В. Кричевського були спрямовані на поєднання функціональності й конструктивності з оформленням декоративними речами суто українськими (килими, вибійки, меблі, розписи, різьблення, кераміка). При проектуванні інтер'єрів дбав про національну спрямованість та естетичну виразність предметів, що оточують людину. Як педагог навчав студентів умінню технічно оперувати різними матеріалами, включаючи малярство, текстиль, гончарство, а

також фреску й мозаїку, тобто бути художниками-універсалами.

Відмінність творчого методу В. Кричевського від методу М. Бойчука полягала в оновленні національної традиції художнім мисленням ХХ століття, у творенні національно-новаторського інтер'єру, активному використанні орнаментальних ритмізованих мотивів з їх досконалістю форми і лаконізмом образної мови, застосуванні яскравих, чистих кольорів, характерних для народного мистецтва. Видатний художник і педагог В. Кричевський виховав цілу плеяду талановитих митців та архітекторів (Є. Дмитрієва, С. Колос, П. Костирко, О. Саєнко), які практично втілювали в життя настанови учителя, сприяли утвердженню глибинних основ синтетизму національного мистецтва.

У четвертому розділі **“Творчість Олександра Саєнка — утвердження й подальший розвиток національної школи монументально-декоративного мистецтва”** розглядається процес формування мистецької індивідуальності О. Саєнка, творчість якого відбиває не лише головні тенденції часу, а й складний шлях становлення національного мистецтва. Творчий доробок О. Саєнка розглянуто дисертанткою з погляду монументалізму і декоративізму як складових творчої манери митця. Науково доведено, що саме у 1920-ті роки формувався стиль художника і його творчий метод у руслі характерних тенденцій монументально-декоративного мистецтва того періоду і набував таких ознак, як монументальність, декоративність, лаконізм форми та кольору, індивідуальне світосприйняття, що цілком відповідало творчо-методичним засадам та світоглядній позиції його академічних учителів М. Бойчука і В. Кричевського.

Становлення О. Саєнка як художника співпало з тенденцією до універсалізму — однією з характерних ознак доби. Навчаючись в УАМ, О. Саєнко освоїв різні види образотворення (монументально-декоративне мистецтво, малярство, графіка). Одним з різновидів художньої творчості митця стало створення композицій технікою викладання соломкою. У творах 20-х років художник звертається до історичної тематики, вдається до прийому зіставлення минулого і сучасного з використанням прийомів гротеску, відтворення сцен із селянського життя, а також створює серію орнаментальних композицій й практично доводить, що виконані стеблами злаків композиції як різновид монументально-декоративного мистецтва, придатні і для оформлення приміщень (Історична секція ВУАН, зразки меблів), і для створення художніх узагальнено-монументальних образів.

Показовим є звернення О. Саєнка до давнього виду монументального малярства — фрески (“Зустріч запорожців”, “Збирання урожаю”, “Хліб”, 1920—1922). У фризівих композиціях — своєрідному літописові життя українського народу — проаналізовано сюжетно-тематичний зміст,

конструктивну композиційну побудову творів, орнаментально-ритмову основу і колористичну гаму. Встановлено, що завдяки застосуванню О. Саенком канонічних композиційних схем, лаконічної форми, невеликої кількості кольорів фрески художньо перегукуються з розписами Луцьких казарм, виконаними під керівництвом М. Бойчука. А орнаментальність Саєнкових творів є результатом осмислення народного мистецтва крізь призму професійної культури й узгоджується з творчими настановами В. Кричевського.

Виразними у творчості О. Саєнка є жіночі портрети. У них автор, як правило, уникає індивідуального психологізму, створює образи узагальнені, позначені певною схематичністю та умовністю, вони ніби відсторонені від часу, проте національно означені. Часто узагальнення сягає найвищих вершин творення (“Український портрет”, 1922; “Дівчина з квіткою”, 1925). В олійному живопису помітне місце посідає “Портрет Мотрони Саєнко” (1922). Виконаний у традиціях української парсуни з монументально-декоративним потрактуванням, він є своєрідним уособленням вічності нації.

Творчість О. Саєнка 1920-х років структурована тематично і жанрово. Виразно відчутний потяг митця до національної тематики, осмислення вічних тем народного буття, виражених у формі понадчасового образу-символу. Головними жанрами, де чітко виявився стиль художника, стають тематично-сюжетна картина, портрет, краєвид, у яких переважають мотиви монументальної орнаменталізації і декоративної стилізації.

Характерними для творчого методу О. Саєнка є графічні композиції, які розкривають специфіку монументально-декоративного мислення митця. Рисунки з натури або з пам’яті, а також композиційні, ескізи дають чітке уявлення про стилістику і тематику творів. У рисунках олівцем — підготовчих до фресок — простежуються засоби монументалізації художнього образу, властиві школі М. Бойчука: площинне трактування форми, стилізація, відсутність краєвиду. Кожен рух, кожна деталь старанно відібрані і багатозначні.

У створених О. Саєнком портретах видатних українських діячів Т. Шевченка, М. Грушевського, В. Винниченка, студентів УАМ С. Гуєцького, О. Павленко, С. Дмитрієвої, І. Бауман поряд з реалістичним трактуванням образу відчутне тяжіння до монументальної декоративності, що йде від художньої манери творення В. Кричевським орнаментальних композицій — конструктивних, гармонійно-експресивних, вивірено статичних. У рисунках О. Саєнко тяжіє до узагальненої декоративності і площинності; в них простежується орієнтація на стилізацію зображення, коли важливої ролі у творенні образу набуває силует і лінія. Нерідко графічний портрет О. Саєнко зображує на тлі стилізованого орнаменту, який стає одним із компонентів

образотворчої форми. З часом орнаментальність і стилізація ускладнюються, набувають виразних ознак індивідуального стилю.

Помітне місце у творчості О. Саєнка посідає художній текстиль (гобелен, вибійка). Великого значення в художньому вирішенні інтер'єру митець надавав гобеленові, який здатний одухотворити середовище, створити атмосферу тепла і затишку й слугувати домінантним компонентом інтер'єрного простору. У доробку О. Саєнка представлені тематичні й орнаментальні килими, які він розглядав як своєрідні ткани фрески. При створенні проектів тематичних гобеленів митець звертався до історичної тематики, тем праці, відпочинку, кохання тощо. Такі твори є переконливим прикладом професійного застосування виражальних засобів, притаманних декоративному мистецтву. У проєктах гобеленів знайшло природний вияв “монументальне” мислення митця. В орнаментальних композиціях художник використовує традиційні символи, ритміку, сміливо стилізує, створюючи власний мистецький стиль.

Конструктивістський текстиль у творчості О. Саєнка представлений вибійкою — різновидом художньо оформленої тканини, яку митець активно вводить в інтер'єр для оформлення стін та меблів. Вибійки та ескізи до них позначені характерним індивідуальним трактуванням творчо стилізованих й узагальнених природних форм з використанням прадавніх символічних мотивів. Завдяки тонкому відчуттю форми і запитів часу елементи українського орнаменту в інтерпретації митця набули нового художнього виразу, народженого новою системою пластичного мислення. Загалом художній текстиль О. Саєнка виразно відтворює дух і ритми нової доби.

Починаючи з 1922 року, в академічній навчально-творчій майстерні “Організація і обладнання внутрішнього помешкання будинку згідно з вимогами нового побуту” О. Саєнко під керівництвом В. Кричевського виконав серію проєктів оформлення інтер'єрів різного призначення. У дисертації показано, що при проєктуванні автор ставив за мету досягти гармонійного сполучення всіх необхідних предметів інтер'єру в одне ціле, комплексно вирішувати проблеми синтезу мистецтв. Оформлення О. Саєнком інтер'єрів базується на засадах національної культури, відповідає ментальності українців, їхнім звичаям, уподобанням.

Велику увагу при проєктуванні внутрішнього оформлення приміщень митець приділяв розробці монументально-декоративних компонентів — розписних фризів, виконаних соломою панно, меблів, текстильних композицій. У сучасний інтер'єр ним вводяться речі селянського побуту: вибійка, прості за конструкцією меблі (лави), оздоблені кахлями печі, килими, трансформовані відповідно до нових функціональних вимог. Для осель селянина, робітника, інтелігента О. Саєнко пропонує новітнє планування, прикрашає помешкання,

особисто спроектованими речами на традиційних засадах декоративного мистецтва. У проектах оформлення казарми, клубу розробляв нові образи, відповідну тематику, які утверджували ідеї нового часу. У дослідженні аналізується дипломна робота О. Саєнка “Оформлення сільради”, у якій чи не найповніше реалізовано синкретичне мислення художника.

Етапним у ранній творчості О. Саєнка було оформлення 1928 року під керівництвом В. Кричевського історичної секції ВУАН, зокрема створення композицій “Невільники” і “Козак Мамай”, які гармонійно поєдналися з архітектурними формами. У цих творах помітні риси конструктивізму, який, як відомо, продовжував традиції кубізму. Водночас ці твори глибоко національні як за формою, так і за змістом.

Вагомий творчий доробок О. Саєнка являє собою яскраве явище в українському монументально-декоративному мистецтві 1920-х років. Саме у цей час формується стиль художника і його творчий метод, який знаменує пошук нової структури образотворення, суголосної новітнім тенденціям у мистецтві того часу. Основою його творчого методу й індивідуального “саєнківського” стилю, стає чітка монументальність і декоративна орнаментальність.

**У висновках** узагальнено основні положення дослідження:

1. Проблема становлення і розвитку національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні у першій третині ХХ ст. досі в українській мистецтвознавчій науці не знайшла належного розгляду та висвітлення і це підтверджує її актуальність.

2. Українське монументально-декоративне мистецтво першої третини ХХ ст. пройшло складний, сповнений суперечностей, наполегливих пошуків та новітніх відкриттів, етап розвитку. Помітним було прагнення митців прилучитися до європейського і світового художнього процесу, стати повноцінними учасниками загального культурного простору і при цьому віднайти художньо-виражальні засоби, які б забезпечили національну самобутність вітчизняного мистецтва й відбиття актуальних суспільно-політичних ідей та естетичних запитів часу, пов'язаних з формуванням національної свідомості, українського менталітету.

3. Серед різних мистецьких напрямків 20-х років ХХ ст. в українському монументально-декоративному мистецтві принципово важливим, знаковим виявився напрямок, що його очолили Михайло Бойчук і Василь Кричевський. В основу цього напрямку було покладено осмислення здобутків західноєвропейського мистецтва та світової культури, а головне — традицій українського народного мистецтва. Саме він ознаменував народження української національної школи монументально-декоративного мистецтва. Цей напрямок став генератором спрямування митців на колективний пошук

національного стилю, відповідних художніх засобів відтворення дійсності і творчого колективізму, у якому гартувались особистості.

4. Українське монументально-декоративне мистецтво після проголошення Української Народної Республіки отримало можливості для свого вільного розвитку в художніх формах, доступних широким масам. Велику роль у цьому відіграли Українська академія мистецтва і зокрема її професори М. Бойчук і В. Кричевський. Прогресивні методи художньої освіти, впроваджені академією у 1920-х роках, сприяли тому, що вітчизняне мистецтво вийшло на передові позиції загальносвітових процесів.

5. Головними науково-педагогічними та творчо-методологічними засадами школи М. Бойчука було вивчення класичної спадщини та її аналіз, використання канонічних композиційних схем, напрацьованих упродовж століть. Професор академії В. Кричевський, один із засновників українського національного стилю, у творчо-педагогічній діяльності базувався на глибокому вивченні народної архітектури та мистецтва, надавав великого значення національному звучанню архітектурних форм, вирішенню проблем естетично організованого середовища, відкидав дослівне цитування етнографічних реалій й відстоював та практично здійснював їх творче інтерпретування.

Спільним у педагогічній діяльності професорів академії М. Бойчука і В. Кричевського було вирішення проблем синтезу мистецтв, звернення до народного мистецтва, іконопису та вивчення основних художньо-образних структур.

6. Показовим прикладом досягнень новітньої української школи монументально-декоративного мистецтва стала творчість О. Саєнка, який своїм цілком оригінальним, а відтак унікальним мистецтвом утверджував і розвивав творчо-методологічні принципи своїх учителів М. Бойчука і В. Кричевського, поширив їхні настанови на різні види своєї творчості, зокрема такі, як фреска, викладання композицій соломкою, малярство, графіка, художній текстиль, проектування інтер'єрів.

7. У творчому становленні О. Саєнка, як вперше доведено дослідженням, яскраво відбилися тенденції розвитку українського монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ ст. Аналіз його творчості дає підстави зробити висновок про народження самобутнього "саєнківського" стилю, що є, по суті, синтезом художніх систем М. Бойчука і В. Кричевського та своєрідного, пластично-образного світобачення самого О. Саєнка, його творчого методу з характерними рисами — монументальної орнаменталізації і декоративної стилізації. Вже на початку свого творчого шляху виконав ряд мистецьки довершених творів, що дають можливість говорити про спадщину О. Саєнка як значний внесок до скарбниці українського мистецтва.

Визнання здобутків О. Саєнка, ім'я якого занесено до списку видатних діячів культури світу за рішенням ЮНЕСКО 1997 року, свідчить про вагоме місце українського монументально-декоративного мистецтва у загальноєвропейській та світовій культурі.

### Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження:

1. *Майданець-Баргилевич О.* Михайло Бойчук — засновник національної школи монументально-декоративного мистецтва // Українська Академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 2005. — Вип. 12. — С. 313—324.

2. *Майданець-Баргилевич О.* Рефлексії древніх культур у творчості Олександра Саєнка // Праці Центру пам'яткознавства. — 2006. — № 8. — С. 282—290.

3. *Майданець-Баргилевич О.* Творчість Олександра Саєнка у контексті розвитку монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ століття // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 1. — С. 111—120.

4. *Майданець О.* Ранній період творчості Олександра Саєнка // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 1995. — Вип. 2. — С. 140—145.

5. *Майданець О.* Стилістичні пошуки Олександра Саєнка у килимарстві (1920-і роки) // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 1997. — Вип. 4. — С. 107—109.

6. *Майданець О.* Графіка у творчості Олександра Саєнка // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 2001. — Вип. 8. — С. 248—251.

7. *Майданець О.* Минувшина у творчості Олександра Саєнка // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 2002. — Вип. 9. — С. 235—239.

8. *Майданець О.* Інновації в українському монументально-декоративному мистецтві першої третини ХХ ст. // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 2003. — Вип. 10. — С. 246—253.

9. *Майданець О.* Творчо-педагогічні принципи Василя Кричевського у творчості Олександра Саєнка // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К., 2004. — Вип. 11. — С. 111—120.

## Анотації

*Майданець-Баргилевич О. Л. Становлення національної школи монументально-декоративного мистецтва в Україні (перша третина ХХ століття).* — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.05 — образотворче мистецтво. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Київ, 2006.

У дисертації відтворено картину розвитку українського монументально-декоративного мистецтва в першій третині ХХ ст. Досліджено процес становлення національної школи монументально-декоративного мистецтва, її розвиток, насамперед у стінах Української академії мистецтва, головні засади та орієнтацію.

Проаналізовано науково-педагогічні та творчо-методологічні принципи професорів-новаторів М. Бойчука і В. Кричевського. Системно досліджено творчість О. Саєнка — вихованця й утверджувача творчих принципів М. Бойчука і В. Кричевського в українському монументально-декоративному мистецтві. Поглиблено проаналізовано окремі напрямки і різновиди творчості О. Саєнка.

**Ключові слова:** синтетизм, монументально-декоративне мистецтво, національний стиль, універсалізм, монументальна орнаменталізація, декоративна стилізація.

*Майданець-Баргилевич Е. Л. Становление национальной школы монументально-декоративного искусства в Украине (первая треть XX века).* — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.05 — изобразительное искусство. Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры, Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию развития украинского монументально-декоративного искусства первой трети XX века. Определены основные общеевропейские тенденции, национальные особенности становления и общий художественный уровень искусства, исследовано творчество выдающихся украинских художников. Изучен процесс формирования новой, национальной школы монументально-декоративного искусства, ее развитие, основные положения и ориентиры, прежде всего в стенах Украинской академии искусств.

Проанализированы научно-педагогические и творческо-методологические принципы профессором-новаторов М. Бойчука и В. Кричевского в украинском монументально-декоративном искусстве. Исследован опыт выдающихся педа-

гогов на пути формирования нового направления в искусстве в изменившихся исторических условиях. Углубленно охарактеризованы отдельные направления и разновидности творчества А. Саенко, определены его место и роль в становлении и развитии национальной школы монументально-декоративного искусства в Украине как одного из ярких ее представителей.

Первая глава посвящена рассмотрению историографии, литературно-архивных источников, касающихся украинского монументально-декоративного искусства первой трети XX ст., определению основных направлений и концептуальных подходов к исследованию. В ней рассмотрены научные работы 1920—1930-х годов, представляющие собой определенную ценность с точки зрения исторической и научно-искусствоведческой, а также публикации последних десятилетий. Отмечены попытки освещения деятельности академических школ и художественных объединений.

Во второй главе изучены основные тенденции развития украинского искусства первой трети XX ст., его характерные особенности, обусловленные изменением образно-стилевых ориентаций. Показано наличие различных направлений и течений в искусстве, школы данного периода, влияние их на мировоззрение художников. Рассмотрена концепция формирования национального стиля, связанная с именами М. Бойчука и В. Кричевского, возглавившими школу монументально-декоративного искусства, а также авангардные течения — кубизм, неопримитивизм, супрематизм, кубофутуризм. Анализируются произведения художников, принадлежащих к различным течениям, объединениям и школам.

В третьей главе дана характеристика совокупности факторов, определяющих становление национальной школы монументально-декоративного искусства: рассматриваются методологические принципы научной, творческой и педагогической деятельности профессоров Украинской академии искусств М. Бойчука и В. Кричевского, определяются особенности творческого метода педагогов, заключающиеся в обновлении национальных традиций художественным мышлением XX столетия.

Обозначена особенность методики М. Бойчука, заключающаяся в обращении к классическому наследию Египта, Ассирии, Византии, раннего Ренессанса, старославянской иконы, народного украинского искусства с учетом инновационных европейских достижений. Доказано, что М. Бойчук утверждал украинский стиль в монументальном искусстве, национальную тему и отвечающую ей изобразительную форму, нашедших отражение в росписях Луцких казарм. Проведенный анализ творческой и педагогической деятельности В. Кричевского подтверждает приверженность идее национального стиля в архитектуре и оформлении интерьеров, успешное решение проблем эстетически организованной среды с обращением к истокам народного искусства, его орна-

ментально-декоративных схем, синтеза архитектуры и искусства, национального звучания современных форм архитектуры и дизайна помещений различного назначения.

В четвертой главе рассмотрен процесс формирования творческой индивидуальности А. Саенко — воспитанника профессоров М. Бойчука и В. Кричевского, яркого представителя национальной школы монументально-декоративного искусства. Научно доказано, что стиль художника и его творческий метод формировались в 1920-е годы в русле характерных тенденций монументально-декоративного искусства обозначенного периода, активного осмысления и трансформации двух явлений — монументализма и декоративизма как частей единого целого. Творчество приобретало такие характерные черты, как: монументализм, декоративизм, лаконизм формы и цвета, самобытность мышления, что соответствовало творческим и педагогическим принципам, мировоззренческой позиции его учителей. Проанализирована также особенность творческого метода А. Саенко — его стремление к универсализму, характерно для данного периода.

**Ключевые слова:** синтетизм, монументально-декоративное искусство, национальный стиль, универсализм, монументальная орнаментализация, декоративная стилизация.

*Maidanets—Barhylevych O.L. Formation of the National School of Monumental-Decorative Art in Ukraine (the first third of the 20-th century).* — Manuscript.

Thesis for a candidate of science degree, speciality — 17.00.05 — Fine Art. The National Academy of Fine Art and Architecture, Kyiv, 2006.

The picture of the development of Ukrainian monumental-decorative art in the first third of the 20-th century has been reproduced. The process of the formation of the national school of monumental-decorative art, its development, first of all in the Ukrainian Academy of Fine Arts, its main principles and orientation have been investigated.

Scientific-pedagogical and creative-methodological principles of the professors-innovators M. Boichuk and V. Krychevsky have been analyzed. The creative work of O.Sayenko — the talented pupil and the establisher of the creative principles of M. Boichuk and V. Krychevsky in Ukrainian monumental-decorative art has been investigated systematically.

Some directions and varieties of the creative work of O. Sayenko have been analyzed deeply.

**Key words:** synthetism, monumental-decorative art, national style, universalism, monumental ornamentalization, decorative stylization.



Підписано до друку 04. 08. 2006 р. Формат 60x84/16  
Папір DATA COPY. Ум.-друк. арк. 0,9.  
Тираж 100 прим. Зам. №130.

**«АВТОРЕФЕРАТ»**

Свідоцтво ДК № 18536 від 03.12.2001 р.  
01034, м. Київ, пров. Георгіївський, 2, оф. 27  
Тел.: (044) 578-0414, 284-7127

452666

АВ 68.709

М И С Т.

400

**МИСТ**